

Kirānik Kauksi Ülle

Lõuna-Eesti nōsōmisōst

Kae lk 2

Kesktalvist Ess-suud

uudistaman

Kae lk 3

Üte latsōpōlvō-

kodo lugu

Kae lk 4

9 7714061922005

MINO VÖROMAA

Vällä om hōigat 36. «Mino Vöromaa» vōistlus. Vöro instituut om kuuluta-nu vällä vahtsō, järekörran 36. latsi ja nuuri vōrokeelitside kirātōie vōistlusō «Mino Vöromaa». Tähtaig om 5. urbōkuu päiv (5.03.2023) ja tüü tulō saata e-posti aadrōssi kaile.kabun@wi.ee pääle.

Vōistlusōlō oodōtas kõiksugutsit kirātōid: juttō, luulōtuisi, nalajuttō, näüte-mängō, katōkönnit, mārgotuisi, laulō jne. Timahava saava latsō ja noorō valli kuvvō teemā hulga-st, a kimmāle vōi kirota ka vabal teemal.

36. vōistlusō teema omma:

1. Mink üle ma naara
2. Olli ku Kuu päält alla sadanu
3. Sōast ja rahust
4. Minkast mõtlōs kärblāne saina pääl
5. Meil om neli aastaaigo
6. Mullō miildūs (mink?) ... maik

UL

Vällä om valitu timahavadsō

Mooste Elohelü vōistluslugu

Mooste mõisan tulō kesk suv-vō rahvamuusigatüütliisi fes-tivaal nimega Mooste Elohelü. Sääl ülesastmisōs piāt är opma üte kimmā rahvalaulu ja tuu ummamuudu ette kandma.

Seo aasta alostusōn hōigati vällä timahavanō vōistluslugu «Ma saisi korgōl mae pääl».

«Sārne plaan jäi perākōrd, et otsissi luu, midā pillimeestel om hää tetā.» seletās rahva-laulutundja Kalla Urmas, määnestmuudu luku festivaali toimkund tedā rahvalaulōarhiivi otsma saatsō. «Et saassi tetā ka puhtalt lauluhelüga ja ilma pillitā, aga et pillimeeste jaos olōssi tuu viis sārne, midā and mitond muodo säädā.»

Kalla kõnōlōs, et otsō tükk aigu, sis trehvās üte viie päale, miā olf kofat Vahtsōliina kihlkunnast. «Olf mullō tutvva külh, ollī nānnū tuud viit, a poolikult, mitte tävvelist,» seletās tā. «A sääl olf tā tävvel uhkōl kujol. Olfgi vahtsōmb rahvalaaluviis lōunōestikiilside sõnnoga. Tuu om küländ harv, et vahtsōmb laul om lōunōeesti vai vōro keeli.»

Kalla Urmas otsō edesi ja lōuidse taadsamma laulu viil mitmōst Vöromaa kihlkunnast.

Üten Mooste Elohelü kõrral-dajidōga tulf täl mõtō, et vōisi-ki timahava paku vällä kõik lauluviie ja panda sõna kokko mitmōst poolikust jupist.

«Kanepist om ka helü-üles-vōtō, Haljaku Hilda laul toda,»

UL

Kae, kos ütēl'!

«Kai söögipoodin hindu ja nuu teivā mu õnnōligus. Mul iks ulli-muudu vidāsi, et jõudsō hinnāst odaval aol paksus süvvā...»

KORNELI VIUU (Molfovihun).

Vöro valla mälumängusari

nakkas vahtsōst pääle

RAHMANI JAN

Päält koroonaga kōude-tüt vaheaigu nakkas vahtsōst pääle Vöro valla mälumänguturniir. Mäng-jā hindasō seod ettevõt-mist selle, et Loka Toomas mõist mängu jaos väega pōnōvit kūsümüisi kokko säadi. Edimāne mäng tulō 16. radokuul kell 18 Vöro vallamaja saalin.

Edimālt om plaanin kõrralda kolm mängu, a vōi-olla tetās noid ka rohkōmb. «Varramba olf kah kolm plaanitu, a lõpus es saia pidāmā, sai neli. Üts aasta olf viis kah,» seletās kūsümüisi kokkosäädjā Loka Toomas.

Vöro valla mälumängutur-niiri peeti varrampa hää mitu aastakka, a 2020. aastaga kevājā jäi tuu äkki koroon-a perāst katski. «12. urbōkuul 2020 pidi olōma mäng Navi rahvamajan, a tuu jäeti är, selle et inne olf peetü sää-l sünnüpäivā ja säält koroon-a lakjaminek Vöromaal päale naaski. Jārgmāne päiv lātš terve Eesti kinni,» tulōtas Loka Toomas miilde.

No omma inemise koroonaga är harinu ja aig om mälumängmisega edesi minnā. «Mitmō omma iks

RAHMANI JANI PILT

Kūsümüisi vällāmārkjā Loka Toomas om esi kah tunnōt mälumängjā.

küsünü, kuna taa mäng jäl päale nakkas. Jāreligult tahtva inemise mängi,» kõnōlōs Vöro valla kultuurinōvvuandja Rosenbergi Maarika, kiā mängu kõrralda-mist vidā.

«Egān mängun om 40 sainast saina kūsümüst: omma esi tee-ma, om pilti, hellü ja tekstiga kūsümüisi kah. Kiā om mu kok-ko säetün mängun käünü, nuu vōiva aimada, mis säält tulō,»

paotas Loka Toomas tsipakōsō ummi plaanō.

Mälumängmine om moodun mitmōl puul ja Loka Toomas kitt ka tōisi kõrraldajit. «Rōugōn tege Tupō Ain-Ivar hāād mälumängu. Tuu om ummamuudu mäng, kon kūsümüisi mano käü mõistaandminō kah. Ja aastit om Rātte Jana Öllō 17 pubin hāid mälumänge tennü,» and tā teedā, kon esi mängmān käü, ja

pruuv ka vallahō seletā, mille mälumängmine inemiisile meele perrā om: «Nii hāā om mitu tunni tarku inemiisi seen olla ja perākōrd jääs hindāle kah midāgi külge.»

Huvilidsō, kiā Vöro valla mälumängulō tahtva tulla, vōinu hindāst kooni 13. rado-kuuni Rosenbergi Marikalō teedā anda. Mängulō oodōtas nelā mängjāga vōistkundō.

Kaplinski Jaani luumistüü jakkas umma tiid

KABUNA KAILE

Kaplinski Jaani seldsi iistvõt-misōl peeti kirāmehe mālē-tüse avvus 20. vahtsōaasta-kuul tōist kōrda päivā, kon pääteemā olf timā luumisō-ga kōuidet perāndūs. Suurō kirāmehe loomingu sõbra saiva kokko Tarton Eesti kirāndüsmuusōumin pääl-kirā all «Kaplinski tõlkōn ja kirju seen».

Kaplinski Jaani lāsč ja pe-rāndüse hoitja Toometi Tiia kõnōl tuust, kuis kirānigu looming jakkas umma tiid: pääle kirāmehe surma om trüküst tulnu kümme-kund vahtsōt raamatut. Pääle seo om Kaplinskist ja timā ki-rāndüslidsest perāndüsest ilmunu umajago peegeldüisi trükümeediān. Teedā om, et nii-üteldā aholāmmüste tou-kamist uutva pia viil itaalia-

KABUNA KAILE PILT

Kaplinski päiv 2023. Püüne pääl omma Önnepalu Tōnu, Kōusaarō Kadri, Toometi Tiia ja Kaalepi Tiina.

ja hiinakeeline tõlgō, niisama Vöro instituudi välläānnō, miā vōtt kokko Kaplinski vōrokeelidse ja -meelidse luu-mistüü päälkirā all «Kultuu-rist välāh om hāā olla».

K i r ā n d ü s m u u s ō u m i n Kaplinski Jaani päävāl saiva huvilidsō kuulda viil Hai-movich Gili arvamiisi tuust, kuis olf kirāmehe luulōt heeb-rea kiilde panda, ja Väljataga

Mārdi mõttit Kaplinski vinne keelen kirotōduisi luulōtuisi eesti kiilde panōkist. Lange Anne olf uma ettekandō jaos vällä kořanu Kaplinski mõttō tuu kotsilō, määne om tõlkja osa ütest keelest tōistō ümbre-pandmisō man.

Kaalepi Tiina iistvõtmsisōl istsō tsōōri juttu ajama Toometi Tiia ja Kaplinski kirāsōbra Kōu-saarō Kadri ja Önnepalu Tōnu. Üts naist kirāvahetuisist om joba trüküst vällä tulnu ja tōnō välläānnō jõud pia raamadupuuti. Kiā taht Kaplinski luu-dust, kiili, niisama muust suuri ja tsillembit asjo pututavast mõttōilmast ossa saia, tuul mass neo vahtsō raamadu lugōmis-lavva pääle nōsta.

Kaplinski päävāl kuulutōdi vällä ka timānimeline stipen-dium: 2000 euro suurudsō toe-tusōraha saa inemine, kiā vōtt Kaplinski loomingut uuri vai timā mõttit kuigi edesi vii.

Murõligu inemise

Seo aasta edimädsel kuul olf mul hariligust hulga inämb kokko-saamiisi. Noidõ siän kats kõvva ettevõtjat, kats kaitsõliitlast (!), kats uma ala pääl tippkultuuritegijät. Inemise, kiä mõistva tulõvat aigu keskmädses selgembäle ette kujota.

Hulk herksit võrokõisi murõhtas Võromaa tulõvigu peräst. Nä omma olnu kõgõ Eesti patrioodi, nä omma perämädses aasta joosul tugõnu sõa käen kannatavat Ukraina rahvast. A no om näil tunnõ, et suur massin sõit näist üle ja häõtäs näide tulõvigu. Et Kesk-Võromaast jääs perrä maa, kon kinnisvara inämb midägi ei massa, kost latsõ pakõssõ minemä, kon küläliidsi ei käü. Ja tuuga häös küländ ruttu seo kandi umanäolinõ kultuur.

Noid inemiisi, kiä murõhtasõ, om suur hulk. Päält 11 500 inemise anni uma elektroonilidsõ (!) allkirä Nursipalo laembas-tegemise parhilladsõ plaani vasta.

Murõligõl inemiisil om tekkünü küsimüs: kas ja määne õigus om võrokõisil otsusta tuu üle, midä Võromaal ja Võromaaga tetäs.

RAHMANI JAN,
Uma Lehe päätoimõndaja

UMALEHT

Tulõ vällä egä katõ nädäli takast neläpäävä.

Toimõndusõ aadrõs: Tartu 48, 65609, Võro liin

E-post: info@umaleht.ee, tel 78 222 21

Kodoleht: umaleht.ee

Molvihk: facebook.com/umaleht

Päätoimõndaja: Jan Rahman, tel 56 922 841
jan@umaleht.ee

Abitoimõndaja: Kaile Kabun, info@umaleht.ee

Keeletoimõndaja: Laivi Org, laivior@gmail.com

Latsinuka toimõndaja: Mariko Faster,
latsinukk@umaleht.ee

Uma Lehe toimõndusõ kolleegium:

Tiia Allas, Külli Eichenbaum,
Aapo Ilves, Kaido Kama,
Ülle Kauksi, Rainer Kuuba,
Evar Saar.

Välläandja: SA Kultuurileht, kl.ee

Tellmine: Express Post AS, tellimine.ee, tel 617 7717

Tõsõ kundi otsast

Ettevõtja PINDMAA AIGAR märgo-tas tan ilmaasju pääle tsipa tõsõ nuka alt, ku hariligult kaema harinu oltas.

Latsõna Hilja man

Uudis, et Rõugõ vallan nakatas kinni pandma raamadukogosid ja kultuurimajju, tegi seest perivilus. Tulli miilde latsõpõlvõpildi, ku Nursi mäe otsan olf raamadukogo ja koolist tullõn lätõ raamadukogotädi Rannamõtsa Hilja man iks tunn, puultõist, vahel kogoni kats. Sää olf nii pallo, midä kaia, lukõ ja millest raamadukogohoitjaga kõnõlda. Egä kõrd sai mõni raamat ka ütten lainatus.

Eiseränis miildü mullõ lukõ reisi- ja seiklusjuttõ. Nuu pand-sõva mõtlõma ja unistama. Ku ma minevõ aasta loi Aru Jaani raamatut «Loovusest ja logele-misest», tull raamadulugõmisõ kasulikkus jäl miilde. Raama-du man piät egä sõna ja lausõ pääle mõtlõma ja luuma hindäle kujutuspidi. Väikun poiskõsõn seiklusmaailman vai indiaani hõimõ man ollõn sai perän sõp-ruga noid mänge mängitüs nii kooli takan mõtsan ku koton puu otsa onnõ ehiten.

Täämbädsel aol kaias pallo ekraanõ pääle. Sää omma hariligult kerge teema, kon ei piä ütten mõtlõma ja kõik lätõ üttest kõrvast sisse, tõsõst vällä. Tuu nahka lätõ hulga väärt aigu, midä meile kõigilõ om antu 24 tunni üüpäävän. Om rassõ arvo saia tuust, ku inemise kõnõlõsõ, et ei olõ aigu: tuu aig

om jo maaha pantu säändsõ aša pääle, mis elolõ ütten ei avita.

Mul om kommõ, et proo-vi egä päiv vähembält 20–30 lehekülge raamatut lukõ. Tuujaos kulus puul tunni vai tunn. Olõ trehvänü ka mitmõlõ raamadukokko: sää om kõik aig inemiisi. Kes lugõ raamatut vai aokirja, kes istus ja kõnõlõs sõbraga. Ku tuu võimalus inemise käest är võetas, sis midä muud täl pääle koton istmise ja pildikasti kaemisõ üle jääs? Tä om nukra meelega ja ikk takan tuud, mis kunagi olf.

Inemise päämidsõ vajahu-sõ omma olla kiäki, saia tiidä ja olla õnnõlik. A ku sa ei loe ja ei saa tiidä, olõ õnnõdu ja elät massikommunikatsiooni uudissõvuu seen, mis su hindäs olõmisõ jaos midägi ei anna, innemi tekütäs kurbust.

Ildaigu sai üleelämise: üte hää tutva poig olf kõik aig arvutin mängnü ja määndsõlgi aol lätõ uma elo kallalõ. Tuul aol, ku mi raamatit loimi, es tulõ kellelgi päähä minnä hindält ello võtma. Neo omma karmi opitunni.

Kaiõn taad asja sõa valgusõn, sis ütõ mürsk, mis vällä lastas, mass 100 000 eurot, saman paari-kolmõ küläraamaduko-gõ aasta aigu vallahoitminõ mõnikümmend protsõnti tuust paugust, a and väega pallodõlõ vaimu- ja hingevalgust.

Süküskuun, ku ma kuvvõ-kümne aasta juubõlit pei, märke, et peräst umbõs 20 aastat ello Võromaal, 20 aastat ello Tarton ja 20 aastat ello Obinitsan Setomaal, peräst umbõs 40 raamadu kirotamist-kokkosäädmist kirotanu ma hää meelega viil mõnõ romaani mano. Mul om pia valmis «Palu», lugu umast latsõpõlvõst ja suguvõsast Pärlijõõ veeren Saarlõsõ ni Kängsepä külän.

Mino edimäne kiil olf võro kiil, mu vanaimä es *räägi*, tä kõnõl. Rõugõ koolin sai kõrraga arvo, et oppajidõga piät *rääkmä* ja inämbüse klassi- ja kooliselsiliidsiga saa kõnõlda. Siski olli Rõugõ kooli aigsõ päivigu ja lugulaulu, salmigu-salmi ja näütemäng «Kevä-jä tulõk» eestikiilse. Otsusti kiränikus saia, ku olli nii 5.–6. klassin. Võrokeelitsit luulõtuisi naksi kirotama, ku käve Võro I keskkoolin ummõlusklassin – nuu lihtsäle tulli võro keeli. Es Rõugõ ega Võro koolin kõnõlõ kiäki mino kandi vai Võromaa kiränikest – nõukaaol es passi pildi pääle Adsoni Artur, Jaigi Juhan, Lattiku Jaan, Kangro Bernard, Kolga Raimond. Noist kuuli ma jo Tarto Üli-koolin kursusõsõsara Paaveri Ene käest.

Ülikooli aigu näi ma Meri Lennarti filmi hõimurahvist ja filmijupikõist viimätses kamassi keele kõnõlõjast, hõimumemmest, kiä kõnõlõ umma kiilt hainamaal kasvõ ja jumalidõga, selle et täl olõ õs inemist, kinka toda kõnõlda. Memmekene olf sääne-sama rāti ja põllõga maanaanõ nigu mu vanaimä. Äkki, nigu mi puul üteldi – pää plahvaf ja ma sai arvo, et võrokõsõ, mino rahvas, võiva jõuda kah ütõl pääväl olokõrda, et näütüses kiäki mu perrätulõjist piät kõnõlõma maajumalidõ ja kasvõga, selle et kinkagi tõsõga olõ õi tuud inämp tetä.

Kolm päivä olli nigu kuur-duv tsipp, kodas vai parts: ki-ro-di vihku nii-üteldä programmi, midä piässi tegemä, et nii es lannü. Naksi õkva mõttõga toi-mõndama. Kiroti ilokirändüst ja osa aokirändüst kah võro keeli. Andsõ vällä võrokiilse esikkogo «Kesk umma mäke», naksi kirästämä. Käve 1988. aastal võro keele ja kultuuri fondi kuunolõkiil, a asutamis-kuunolõkil olli latsiga koton.

Lõuna nõsõs!

KAUKSI ÜLLE,
kiränik

Panni Kangro Bernardi «Susi» võro kiilde, perän tei näütemänge ja dramatisee-ringit. Ülikooli asõmõl tulli Kaika suvõülikuul ja Võro instituut. Võrokiilse laulu-ansambli vei kah vällä – tuu olf joba seto-võro ütistüü Lõkõ-riq. Tarton olli ütõ võrokiilse lugõmisõraamadu kokkosäädjist ja nii-üteldä ülesehitüse luujist. Mõlõmba, võro ja seto aabidsa man olli ütõ kokko-pandjist. Võrokiilset raadiot tei aastil 1991–1993.

Ma ei kiroda seod juttu tuu-peräst, et ummi tegemiisi üles lukõ. Hoobis tuuperäst, et pudinõma om naanu mu rõõm tuust, et pääle mino om viil vähembält puulsada luujat, tiidläst, kõrral-dajat, iistvõtjat, nii et 30 aastaga om saanu riulitavve raama-tit – tiidüsiidsi, kodolulüidsi, kallõndriid, tõlkõkirändüst, ilo-kirändüst, latsikirändüst. Pudinõma om naanu rõõm tuust, et iks kõnõldas poodin, bussin, esi-ki nuuri Facebooki postituisin.

Ma kiroda tuuperäst, et kuigi ma sügüse näi nägemist, et lõuna nõsõs, et mi jäämi rahvana püsümä, om juhtunu sääntsidi asju, et sõna õgvan mõttõn tõm-matas pind jalgu alt är. A tuu-peräst piätki luulõtajal tsiiva vai tsiibuga hopõn olõma, et kuristikust mõttõ jõuga üle linnada.

Murrist ütõ om võro keele murdõs surbminõ. Mi kõnõlõ latsi vai latsõlatsiga imäkiilt. Eesti bürokraatia murd iks murdõjuttu. Minno om hingest haigõs tennü kolm rahva-lugõmist, om mitte ütõlgi es saa ma hinnäst kirja panda ku võrokõnõ. Üleüleminevädsl lugõmisõl, ku viil Tarton elli, naas pensionärist lugõja ikma ja ütõl, et tä ei tohe minno võro-kõsõna kirja panda, näid om tuu iist ette karistõt ja hoiatõt.

Minevädse rahvalugõmisõ jaos panni seto ja võro poliitigu jovvu kokko ni tullõm olf midägi säänest: kas ti mõistat mõnt murrõt vai esimuudu keelekujjo? No midä? Nüüd olf jäl rahva-lugõminõ ja iks kõnõldi keele-kujost. Rahvalugõmisõl võit kirja panda mitusada rahvust – Eestin võit olla mustlanõ, juut, vinläne, valgõvinläne, hiinlanõ – kiä tahat, a võrokõnõ, seto, mulk, tartomaalanõ olla ei saa. Niisama Eesti rahvastiguregistrin.

Umõtõ om Lõuna-Eesti rahvas olnu seo maa põlisasukas, iäminegi perrä tulnu, segonu, a jäänü. Ugandi, Valgatabalvõ muinasmaakund – mi ede-vanõmba. Kooni 19. saandi tõsõ poolõni ollimi Liivimaa ni mi keele kõgõ lähemb sugulanõ olf liivi kiil. Kuul ja kohus käve lõunaesti – tuukõrd tarto keele pääle luudun keelen. Esiki ruuts-laisi käest küsüti nõvvo, kumb kiil ütites võtta. Nuu käskse esi otsusta. Pääle jäi põhäesti kiil, sää olf kõik piibli ümbre pant, lõunaestikiilne vana testament hädü tulõkahjun.

Aga lõunaestläse mõtsu vaihõl tii es vällägi. Latsilõ pidi külh oppama, et väits om *nuga*, a kõnõldi, laulti, ele-ti uman keelen. Egän inem-põlvõn kerkü üles umakiiltsit kiränikke: Lattik, Adson, Jaik, Iheri Rihhard, Kolga Raimond, Kaalepi Ain ja Kaplinski Jaan, Lõhmussõ Aivo ja Kõivu Madis. Sis tull mu põlvkunna ja noorõmbidõ kõrd: Rahmani Jan, Ruitlasõ Olavi, Ilvesse Aapo, Merca, Contra.

Eesti riik om 30 aastat kooli-tanu vinläisi vinne keeli, a võro-kiilset kuuli olõ õi seenimaani. Projektiraha löõdmine esiki noidõ mõnõ priitahtlidsõ tunni-kõsõ jaos, miä omma kümnen-kunnan aoluulidsõ Võromaa koolin, om tõsinõ ettevõtminõ, mitte loomulik olõmanolõminõ.

Tõnõ murõ om 13. saandil alanu ristisõa mõo. Mi ede-vanõmbidõ maast võti sõtoga osa hindä ala Vene vürsti ja säält kujosi seto, kiä hoitva õigõusku, mis om kül hulga umausu mõtu-tuisiga. Tõsõ poolõ võtõ Euruupa – Saksa, Poola. Nii kujosi lutõri-maasu sego võro rahvas.

Kahõs om ütitside tegemiisi man iks tuud ristisõa mõotust nätä. Seto rahvas kutsõ kokko kongressi ja tunnist hinnäst seto rahvas, kes kõnõlõs seto kiilt. Võrokõsõ omma seeni

jäänü alarahvusõ mõistõ mano: olõmi kül eestläse, a sää om ka võrokõsõ, ja toda pidänü tunnistama ka Eesti Vabariigin. Siski liigus võro keele iistkõnõlõjidõ siän kõrrast kõvõmbalõ mõtõ tunnista uma kiil ja rahvas põlitsõs rahvas ja võita keele pruuksmisõ alla suurõmbas. Et maailma kiili nimistühe jõudnu lõunaesti kiil, mille allkeele omma võro, seto, mulgi ja tarto kiil.

Kolmas murõ om parhilla kõgõ suurõmb. Võrokõnõ om uma keelega luudusõ ja kodo ni kogokunna külän kinni. Nigunii omma kogokundõ kimmüst pulstnu kiudutamisõ ja nõukaigisõ suunamisõ, suuri liinu tulli kutsõ, nuuri meelütämine tõisi riike ajos vai tüükassis. Jäänü ja tagasi tulnu omma nuu, kinkal om rahva püsümisen kõgõ kim-mämb osa – fundamentalisti, kiä eläse uman keskkunnan ja kogokunnan, tegevä ja oppasõ maatüüd, kasvasasõ esi süüki, andva edesi perimüst ja kiilt. Tuud elämise muudu sekä luudusõ ja elokeskkunna häõtä-mine, maiõ ja vii kihvitämine, mõtsu maahavõtminõ.

Neläs murõ om aoluulidsõ võro rahva süämehe, Rõugõ kihlkunna Nursipalo pääle tsi-hit kirvõs. Tuu om nigu halv unõnägo ja ma kutsu kõiki, kel süänd: pallõmi nii maa- ku kerigujumalit, et tuu karikas – tuu sõaväli meist müüdä lähäs! Seo ei olõ mitte õnnõ 21 talo likvidiirmine ja sõglapõhas laskminõ, inemiisi kotost vällä-ajaminõ, a väikust Võromaast terve suur jago tetäs tühäs, raot-as lakõs, mitmõkümne tuhandõ inemise elokeskkund tsurgitas är ja nä jääse ummist turismi ja ettevõtõlusõga kõüdetüist tege-miisist ilma. Võimi üteldä, et seo om genotsiid. Illosta ei olõ siin midägi.

Viimäne aig om herksil võrokõisil kokko tulla, tsõõriklauda istu ja uma jõud luudusõ-kaitsjidsõ, Võro liina ni valdu juhtõ, Võromaa arõnduskes-kusõ asatundjidsõ, Võro insti-tuudi tiidläisi, luujidsõ inemiisi, koolioppajidsõ, ettevõtjidsõ jõvvuga kokko kõütä.

Mi tahami ellä ja alalõ jäia umal maal uma tsurkmalda luudusõ seen ja kõnõlda uman keelen. Tuud nõudva mi käest mi edevanõmba ja perrätulõja. Mi ei tohe näid alt vitä!

Minevõ kolmapäävõ Võrol käünü presidenti Karisõ Alarit võtõ protestilauluga vasta ligi 30-päälaine lauluseltskund. Õnnõ mõnõ tunniga kokko tulnu rahvas laulsõ Kalkuna Mari samal hummogul valmis saanut regilaulu «Nursipalu nurina», mink luuminõ sai toukõ Kauksi Ülle laulust-luulõtusõst «Riigilõtk». Perän laulmist anti naa sõna ka presidendile üle.

NURSIPALU NURINA
Kalkuna Mari

Tere-tere, presidenti, riigikene,
Riigikaitsõ kõrgõ käsi.
Siin om rahvast kokko tulnu,
Nursipalu aja nurisõmma,
Võromaa aja värisemmä,
Mõtsa, maa, murõhtamma.
Mis saa küll mi kodopaigast,
Vaiksõst, kaunist Võromaast?
Ku ei inämp rahu saa
Uman talon, uman tarõn.
Ku siin mürsu mürisese,
Aknõklaasi klirisese,
Võro liinan võbisõsõ.
Raketi rigudi-rägudi
Üle pää meil lindasõ.
Kas mi olõmi jo sõjan?
Et või kodo kaotada,
Põlistalo är põlada.
Et või vaikusõ är võtta,
Võromaa, Su ohvris tuvva,
Lahkõ rahva lakja aia,
Nursipalo maaha müvvä.
Ilma luba küsümäldä,
Ilma kokko leppimäldä.
Kuis Sinno tagasi laulda?
Kaidsa-kaidsa, hoia-hoia,
Hoia ummi inemiisi!

Kesktalvist Ess-suud uudistaman

RAHMANI JAN

Mõnikörd ei olõ hääs är-olõmisõs muud vaia, ku hinnäst vällä sundi ja kasvai kodo ümbre väiku matkatsõör tetä. Hää om muidoki kinkaga üten minnä, ütsindä tüküs laiskus kipõstõ pääle tulõma. Seo kuu kespaigan käve-mi sõbraga uudistaman, midä põnovat Ess-suu kandin lõüdä või.

Pühapäävä hummok. Telefon kõlisõs.

- Läämi suu pääle kõndma, kuts sõbõr.
- Tunni ao pärast, kosta vasta ja aja hinnäst sängüst vällä.

Mõtsa veerest om lumi är sulanu, a mõtsa all tulõ edimädse minotiga lumi seerikulõ. Puhk tuul ja hõrrõlt satas midägi lumõ ja vihma vahepäalist. Õkva õigõ ilm säändses matkas.

Suu viirde omma kraavi kaivõtu ja nuu omma tam-mõga niimuudu kinni pantu, et vesi seen olnu.

- Kas tuu om sis õigõ tego, ku nuur pedästik niimuudu vii sisse uputõdas, kūsüs tüüstüseusku sõbõr.

- Ei tiia, ei olõ asatundja.

Tan Ess-suun tetäs määnestki projekti. Tahetas vanu turbakaivanduisi pääle jäl suukasvõ kasuma saia. Olõ kunagi käünü ütel tutvustuskuunolõkil, sääil kõnõldi, et tuvvas ütest tõsõst suust ärkooritut päälmist kihti, laotõdas tuu sitalaotajaga turbavälä pääle ja loodõtas, et suukasvu läävä kasuma. Arvada om tuu tüü är tettü ja no uuritas, kas iks lätt kasuma.

Kõgõ tuu uurmisõ jaos omma mitmõlõ poolõ suu pääle tettü lavvust tii. Noidõ teie veeren omma mõnõl puul väiku kao muudu rõnga turba seen. Arvada omma nuu kotussõ, kon tiidläse ummi lugõmiisi-mõõtmisi tegevä. Lavvatii omma vaht-

KOHA PRIIDU PILD.

Suu-uurja omma lasknu Ess-suu pääle ehitä korgit lavvateid. Nuu saava suu kesken otsa, tulõ sama targastõ tagasi minnä.

sõ, korgõ ja kimmä.

Nuu vahtsõ lavvatiijupi tulõva läbi suu minevä asfalttii päält ja lõpõsõ suu kesken, nii et inämb edesi ei saa. A et inämbüs paiku suust om ijä all ja tuu om viil nii kimmäs, et kand inemist häste, om õigõ aig uudista suud niimuudu, et suu tuust ei kannata.

Tuul puhk iks parasjago kõvva, nii et kõo suu veeren ajava hinnäst mõtsa poolõ kumõruisi. A käüjäl külm ei nakka – lumi om seerigu seest vällä kaabitsõdu ja tuu, miä sinnä jäänü, iholämmä käen lindu lännü. Kuis tuu jutt olfgi, et ei olõ halva ilma, omma võlss rõiva. Meil omma õigõ rõiva sälän.

Et suu om küländ lakõ maa ja sääil väega palfo midägi uudista ei olõki, käänämi mõtsa. Tan jääs kül lumi jalgu ala, a põnõvust om hulga inämb. Egä puu om esi näko, tiiraakõnõ, miä sünnüs su minekist vai aimas perrä mõnt eläjärata, vonklõs noorõmbidõ ja vanõmbidõ puiõ vaihõlt. Rahu täüt henge ja pääle tulõ tunnõ, et olõmi tuulõ ja vihma käest päsnu.

Tuulõkõnõ painutas suuveere kõivõ.

A olõ-i tuud rahuaigu kavvas antu. Pia paistus nurmõviir ja mõts omgi läbi. Kraavi pääle kasunu võsu takast paistus üts maja.

- Mis maja tuu om?

- Tiia külh, kes sääil kunagi elänü om, a nimi ei tulõ miilde.

Vanno majju man kõnõlõ sõbralõ uma vana mõttõ eterniidist ja tuuga kõüdetüst vastaossusõst. Et eterniit om silmäle jälle matõrjaal ja kihv-

Ujast üle saaminõ ei olõ kuigi rassõ, esieranis sis, ku kiäki om hernehirmutisõ üleminegi kaitsmisõs pistü säädnü.

ti täüs, a ummõhtõ om pääl-lüüdü eterniitkatus är päästnü hulga mi kandi talomajjo. Nii om tä ütel ja samal aol taloehituskunsti vainlanõ ja sõbõr. Majast tsipa kavvõmbal saissannakõnõ. Tuugi om eterniit kõgõ hullõmbast är päästnü, saina omma kimmä. Keres om seen kül kokko vaonu, a lihasuidsutamisõ redeli saina veeren viil peris terve.

Tsõõr nakkas tassakõistõ otsõ kokko tõmbama. Viil om

vaia kõndi suurt lanki piten ja saia üle katõ uja. Ilm om niimuudu sulalõ käändnü, et ujal om ijä vii kesken: päält- ja altpuult ijäd juusk vesi, a ijä kand mõlõmbat matkalist.

Kolm tunni päävavargust om andnu kõva energiälaksu, miä mõos viil mitu päivä. Aparaat näütäs, et olõmi läbi kakõrdanu ütesä kilomiitret. Võimi uhkusõga üteldä, et liikmisõaasta om mi jaos vallalõ kuulutõdu.

Priinime lugu

Rubriigin kõnõldas perekunnanimi periolõmisõst ja tähendüsest.

Kalkun

Seol nimel om Eestin 45 kandjat. Tegünemise kotussit olf katõssa.

Harglõ kihlkunna Saru mõisan sai seo nime Pundsalt peri suguvõsa, tegeligult Pundsä Piitre poig Ants ja Piitre veli Jüri Tammi talun, mõlõmba ummi perridega. Pundsä Andsu poig Jaan Kalkun sai olla üts noist, kinka kottalõ käü salm «Pull olf pusknü Pundsä Jaani...».

Vahtsõliina kihlkunna Kivikülän, minkast pääle külä mõisas muutmist sai Loosi mõisa nurm, panti priinimi Kalkun Kivi Kaarli (*Karl*) perrele.

Viil panti seo nimi Laiksaare mõisan Saarde kihlkun-

nan, Vana-Põltsamaa mõisan, Metstaguse mõisan Järvämaal, Matsalu mõisan Läänemaal ja Pagari mõisan Virumaal. Egäl puul taa edesi es lää, näütüses Kantsi mõisan Muhu saarõ pääl panti seo nimi katõlõ vana-lõ popsiperrele, kost inämb latsi tulõman es olõ.

Huvitav om Vana-Põltsamaa Annikvere külän pant nimi, selle et nime saaja olf joba inne *Kalkuni Jani poig Rein* (ka tuu priinimi kuuli arvada vällä). Inemise vällänagemise võrdlõminõ kalkuna, tõistmuudu üteldült kufuga võisõ sõs joba røhkõmb ku 200 aastakka tagasi moodun olla.

Võrumaal käänetäs taad nimme Kalkuna. Laulja Kalkuna Mari om peri Saru mõisa suguvõsast. Näütlejä Kalkuna Karl olf peri Vahtsõliina Loosi kandi suguvõsast. Näil käve sama edenimi üle põlvõ, nikagu näütlejä esä, kiä olf kah

Karl, pand umalõ pojälõ nimes Karl Gustav.

Sõna esi tulõ baltisaksa sõnast *Kalkun* [kalkuun]. Tuu ummakõrda om lühendüs alambsaksakeelidest *kalkunsche höner* 'Kalkuta kikka'. Kuigi kalkun om peri Ameerikast, arvssi sinnä jõudnu õuruuplasõ, et nä omma Indian ja küll varsti ka tii Kalkuta liina üles lõüdäs. Sama põhjusõ pärast om esäne kulu vinne keelen *инди́ок* ja imäne *инди́юшка* – indialasõs kutsutu. Inglüse keelen Türgü nime pruukminõ – *turkey* – om vähä keerulidsõmb lugu.

Üts huvitav priinimi, miä panti Türi Laupa mõisa Vana-õue sanna popsiperrele, om *Kalkotohn*. Tuu om tuusama *Kalkutta-Hahn* 'Kalkuta kikka' vahtsõmbast saksa keelest maakiilde mugandõdult.

SAARÕ EVAR

Vihmavaõ all

Kes meist ei tahassi olla vihmavaõ all, kon külm vihm ei leota ja kuum päiv ei küdsä. Vihmavari võissi olla niigi suur, et sinnä mahussi uma pere, kõik sugulasõ ja sõbra ja näide elämise, kon kõik umavaihõl häste läbi saava. Ei määnestki suurustamist ja nägelemist. A säänest and otsi.

Kõgõ lihtsambähe levvät vaõ, mis om vanõmbidõ puult latsilõ kaitsõs antu. Kül hoiassi ummi latsi egä oho iist ja kaid-sassi kiusamiisi vasta. Panõssi rõivilõ ja poputasi, et nä haigõs es jäänü. Et näil kõtt täüs olnu ja miil hää. Vanõmbas saiõn valvasi, et nä halvälõ tiile es lännü.

A ku latsõ suurõs saava, sis nä läävä iks kotost är uma elo pääle ja ummaki vihmavaõ alt välän. Ei saa imä-esä sis inämb kaitsa nigu koton.

Ja nii nä ligonõsõ vihмага ja praatva pääväga. Elo raputas näid siia ja sinnä, kooni nä esi loova uma perre kotsilõ vahtsõ vihmavaõ, kaitsõs ummi latsi jaos. Ja nii põlvõst põlvõ.

A ku taad ello laembalt kaia, sis kõik inemise tahtva häste ja kindmält ellä. Kõik maa ja riigi tahassi umma vihmavarjo, mis näid hoiassi, mink all olõssi jala lämmän ja pää selge. A kost säänest suurt varjo saia?

Õkvalt ei saaki midägi. Tulõ alosta esihindäst. Olla ausa ja häätahtja tõisi inemiisi vasta. Vast sis saava tõõsõ kah samasugutsõs. Egä inemine om suurõn maailman väikene kärbläse-musta muudu täpikene. A ku meid, täppe, om pallõ, kes kõik hääd suuvva, saagi joba suur vihmavari kokko, mille all om kimmäs ja hää ellä.

URMI AILI

Mõtõlus

Mõnistõ haridus-elulõ vesi pääle?

Ildaaigu sai teedä uskmada uudissõid. Rõugõ vallan, kohe mitma aasta iist ka Mõnistõ vald manu panti, peedäs plaani, et suurõ kütte- ja rahakriisi pärast tulõs Kuutsil jo üle katõsaa aasta haridust andunu Mõnistõ kuul kinni panda ja koolilatsõ Varstudõ saata. Kooliga üten majan tüütav latsiaid võivat paigalõ jäijä.

Aga Varstun pandas rahvamaja kinni ja tuu maja sөөkklan om jo aastõid Varstu kooli latsilõ süvvä tettü. Kuutsi koolimajan jälleki kõrralik küük ja sөөkla. Kuis tuu asi mõtõldu om, ku sääne tükk tetäs? Kas kõgõlõ Vars-tu kooli rahvalõ nakatas Kuutsil süvvä tegemä ja tuud ega päivi sinna vedämä? Ja siit kandi latsõ peat kah kuigimuudu sinnä kuuli ja kodu tagasi saama. Kost nuu sõiduriista võedas ja mis tuu masma lätt?

Tühjäs jäävä majaga ollõv kah targõmbail päil jo plaani, et sinna võisõ hooldekodu tetä. Kiä tuud tegemä nakas mitma vai mitmakümne aasta pärast? Egaüts saa arru, et tuu ei käü nii, et tuud klassi sängü sisse ja omgi valmis. Päälegi ollõv jo põra Mõnistõ hooldõkotun tüüliisi puudus.

Latsiaia pärast, kohe nüüd järest latsi manu om tulõman, selle et kohapääl om nuuri peresid pallu, tulõ maia kütta, niisama tuuperäst, et koolimaja, konh minevä sügüse suur remont tettü, är ei mädänesi ja taast viil konagi medägi saasi. Konh om tuu kokkuhoid, minkperäst mi kandi haridusõ andmisele vesi pääle tõmmatas? Mõnistõ koolin om põra opilaisi külh veidü alla viiekümne, a oppaja omma püüsü-mä jäänü ja hoitva vääga kokku. Nuu viis nuurt pedagoogi, kiä põra titaga kotun omma, tahtva kimmäde pea umma kuuli tagasi tulla. Ütsedä klas-si lõpetaja omma Eesti parõmbaide gümnaasiumõ sisse saanu ja tuu om koolilõ vääga korgõ näütäjä.

Kuutsi koolimajan om võimalik ka mitund pilli oppi. Muusikapesä oppaja omma kõik uma ala asjatundja, huvi-liisi om 25, nuist mõnõ käävä ka kauõmbast. Latsiaia suurõmbõile ja kooli vähämbeile käü pidutantsuoppaja. Taa kõik kokku om haridus ja kultuur. Kas see mi kodukotus ei olõki pääle tuu, ku umast vallast suurõ valla viirmine nulk tettü, enämb taad väärt?

Kõgõ lihtsamb om medägi ärä lahku ja viil laabsamb om tuud tetä sis, ku kant nuile võõras, kel voli käen õistusta. Aga alasi peat toolõ ka mõtlõma, mis paari aasta pärast saa. Ku noorõ latsiga pere nii-üldä jalguga hääletäse ja mujalõ koliva? Kost sis tulõ valda raha, minkperäst põra pääst segi mindäs? Noore omma jo massumasja.

Põra, ku muust enämb pallu ei kõnõldagi ku kriisist, peat siski mõtlõma, kas tahami, et perän meid viiuputus võisõ tul-la. Ja pääle mõistusõ om jo olõman ka sõa ja söämetunnistus.

Kas saa medägi viil pästä, ku mi hulganõ häält nõstami?

NÕLVAKU KAIE

